

Tamás Antal beszél a szakmájáról

A FAZSINDELY AZ EGYIK **LEGSZEBB** **ÉS LEGTERMÉSZETESEBB** TETŐFEDŐ ANYAG

dr. habil Gerencsér Kinga
c. egyetemi tanár

Az ásatások és barlangrajzok vizsgálatai egyértelműen bizonyítják, hogy az ember már több évezreddel ezelőtt előszeretettel használta a fát, mint építőanyagot. Állati szőrrel, gallyakkal, szalmával és fakéreggel borította be az első hajlékait hideg, szél és eső ellen. Primitív szerszámok segítségével rájött arra, hogyan kell a fát durva hasábokká hasítani. További felezővágások segítségével egyre vékonyabb cikkelyek keletkeztek, míg végül kialakult a zsindeley, mellyel a palához hasonló módon le tudta fedni a kunyhóját.

Már Plinius és Tacitus is beszámolt a germán népek zsindellyel borított tetőiről. A rómaiaktól származik a Scindula = zszindely, mely latin jövevényszó. A Hessen tartományban lévő Saalburgban, egy egykori római település helyén a régészek eredeti zszindelyezőfejszére bukkantak, sőt, egy díszes tölgyből készült zszindely maradványait is megtalálták.

A kora középkorig a fazszindely csaknem egész Európában a legelterjedtebb tetőfedő anyag volt. A rendelkezésre álló faanyag mennyiségének csökkenése miatt azonban a cserép és a pala is kezdett elterjedni. A hajóépítés is rendkívül sok fát emésztett fel, így a skandináv, valamint a földközi-tengeri országokban nagyon megcsappant az élő faállomány, mivel a kitermelés anélkül történt meg, hogy új állományt telepítettek volna. A fazszindelyek visszaszorulásának másik oka az volt, hogy az egyre növekvő városokban mind gyakoribbá vált a tűzpusztítás, míg végül sok helyütt betiltották a fazszindelyt.

Az erdőkben dús és magasan fekvő országokban azonban a mai napig sem vesztett jelentőségéből. A takarózsindelyes fedést esztétikailag semmilyen más építőanyaggal nem lehet helyettesíteni.

A viharos tengerpartokon a fazszindely nagyon megfelelt templomok és szélmalomok tetőin. Az északi országokban a művészi elhelyezett fazszindely a fatemplomoknak évszázadok óta kedvelt tetőfedő anyaga. A kész zszindelyeket füstgázzal vagy kátránnyal kezelték, ezzel is növelve a későbbi tartósságukat. Az alpesi országokban, továbbá Németország déli részén elsősorban luc- és vörösfenyőt, valamint tölgyet használnak fel zszindelykészítés céljára. A keleti és északi országokban erdeifenyőt, rezgő nyarat és nyírt alkalmaznak. Franciaországban jellemző volt a tölgyhöz hasonló gesztenyéből készült fazszindely. Erre a célra csak lassan növvő, tehát finom évgyűrűszerkezettel rendelkező fák felelnek meg, mert a sűrű évgyűrűvel rendelkező zszindelyt a víz nem tudja úgy kimosni. A zszindelykészítésre alkalmas fákat december és február között vágják ki, amikor minimális a nedvkeringés, ezenkívül a Hold állása is befolyásolja a zszindely tartósságát. Az újholdkor kivágott fa sokkal tartósabb – mondja Tamás Antal fazszindelykészítő mester.

Tamáséknál családi hagyomány a zszindelykészítés, mert már a nagyapa is ezt a mesterséget űzte és a fia is megtanulta. Antal erdészeti szakmunkásként dolgozott nyugdíjazásáig és mellette kiegészítő tevékenységként foglalkozott és foglalkozik ma is zszindelykészítéssel. Már 16 éves kora óta, immár 57 éve készít zszindelyt Székelyvarságon, ahogy itt mondják, Zszindelyországban. Minimum 28–30 cm átmérőjű lucfenyő rönköt használ fel, amelyet 42 cm-es hosszakra darabol fel. Ebből egy rend zszindely

készül. Ezután következik a hasítás művelete, amelyhez jó szemmértékre van szükség.

A rönkdarabokat először négyfelé hasítja, ezt követően a fiatal juvenilis farészt választja le róla. Ez fontos nagyon, mert itt még ritkák az évgyűrűk és lazább a fa szerkezete, ezért ez a rész nem alkalmas zszindelynek. Az így kapott cikkelyeket lekérgezi fejszével, majd vékony ék alakú lapocskákat hasít le belőle. Egy negyedből 10–12 db zszindely jön ki. A hasított zszindely egyébként jobb mint a fűrészelt, ennek oka, hogy fűrészeléskor rostokat vághatunk el, míg hasításkor ez nem történik meg. Ezután a késelő padon vonókéssel szép simára, 2 cm-es vastagságúra faragja a lapokat egyik oldalon és ék alakúra a másik oldalon, majd a végüket íves alakban elkeskenyíti. Ezt a műveletet nevezik trázásnak. Feladata a víz összegyűjtése a zszindely alján.

A következő lépés a hornyolás vagy nütolás, amikor hornyoló (nütoló) kés segítségével hornyot (nütot) váj a lapocska vastagabb élébe. A hornyolást hornyoló padon végzi, amibe behelyezi két sorban a lapocskákat, alul 6 db-ot az élével felfelé, felül

Tamás Antal fazszindelykészítő

Juvenilis fa eltávolítása

Egy cikkelyből 10–12 db zszindely hasítható

Hornyoló késsel végzi a hornyolást

Vonókéssel elkeskenyíti a zszindely végét

pedig 7 db-ot az élével lefelé. Jól be kell ütni a lapokat egymásba, hogy ne tudjanak elmozdulni. A munkát hornyoló késsel kell elvégezni. A kés tartásánál fontos a megfelelő szög beállítása, se nem lejjebb, se nem feljebb nem szabad elmozdítani munka közben. A hornyoló kés jobbos és balos felét váltogatva kell használni. Büszkén meséli, hogy ez a hornyoló kés már több mint 100 éves, még a nagyapáé volt.

A mai fiatalok már géppel végzik ezt a műveletet, neki is van egy, be is mutatja az azon való hornyolást, és egymás mellé helyezi a kézi és gépi nűtolással készített zszindelyeket, semmi különbség sincs köztük. Az elkészült zszindelyt négyszög alakba rakja egymásra természetes szárítás céljából embermagasságig, ami kb. 200 db-ot jelent.

A tetejét nem fedi le semmivel. Nyáron 2 hét alatt jól kiszárad, télen egy hónap is kell. Súlya és tapintása alapján tudja megállapítani, hogy már kellően megszáradt-e.

A felületét lenolajjal kezeli, amit 2–3 évente meg kell ismételni. A felrakása szegezéssel történik, horgonyzott vékony szeget használ, hogy ne hasadjon be a zszindely felülete. A zszindely mindig mozgásban van, a nűtnál van rá lehetősége, szárazságban összehúzódik, nedvességben kiterjed. A szakszerűen felrakott zszindely nem reped, nem vetemedik, és 220 km/h-s szélvihart is képes elviselni. Azonban ezeket a fazszindelyeket is károsítja az UV-sugárzás. Ezt egyébként szabad szemmel is észlelhetjük a zszindelyekre jellemző felső szürkés réteg formájában, mely tulajdonképpen nem más, mint a fát alkotó elpusztult sejtek fennmaradt sejtfalai.

Az a tény, hogy a fazszindely a nagy igénybevétel ellenére hosszú élettartamot bír ki, az több okra vezethető vissza. Korábban kizárólag hasított zszindelyt alkalmaztak, melyek a felületi egyenetlenségeknek köszönhetően levegő által jól átjárhatóak, ezzel

a fa gyorsan ki tudott száradni. Ezzel a természetes védekezéssel érték el azt, hogy a vörösfenyőből, sőt, még a lucfenyőből készült zszindelyek is olyan hosszú ideig fennmaradtak, és nem támadta meg őket gomba-

Késelő padon formára faragja

Szárításra négyzetes alakban rakott zsindelyek

Zsindely rögzítése a tetőléchez

vagy rovarkárosítás. A fazsindely hosszú élettartamára van egy egészen természetes magyarázat is, mégpedig az, hogy a fa nagyon könnyen alkalmazkodik a mindenkori klimatikus viszonyokhoz, lett légyen az hasított vagy fűrészelt zsindely. Ennek oka a következő: ha egy hosszú eső után a nedves zsindely száradni kezd, akkor zsugorodásnak indul a hossza mentén azon a felületen, ahol a nap éri. Mivel a zsindely belső felületének nedvességtartalma meghaladja a külső felületét, ezért a fa alakja változik. A belső felületek enyhén felemelkednek, így ki tudnak száradni. Esős idő esetén épp fordított a jelenség, a zsindelyek kitágulnak a felületükön és szilárdan ráfekszenek az alsó rétegre. Abból a célból, hogy ezen ellentétes folyamatok gyakori megismétlődése ne károsítsa a fazsindelyt, valamilyeni 60 mm-nél szélesebb zsindelyt két szeggel rögzíteni kell. Azonban itt kell felhívni a figyelmet egy fontos repedésképződési forrásra: a

zsindelyen a szeg által kialakított lyuk a többszöri nedvesedés és kiszáradás hatására kitágul és mellette rostirányban repedések jöhetnek létre. Több mint 50 éves tapasztalata alapján Anti bácsi a legidősebb a szakmában, de még mindig szívvel-lélekkel csinálja.

Volt olyan év, amikor 30 000 darabot is készített, de volt olyan, amikor csak ezret. Ebből nem lehet megélni, többen is foglalkoznak vele, de csak télen. Régebben a faluban többen is vállalkoztak rá, napjainkban 15–20-an. Minden évben rendeznek fazsindelykészítő versenyt a faluban, ahol időre kell minél többet és minél jobb minőségű zsindelyt készíteni. Erre ő már nem nevez be, de a fiatalok igen. Örömmel nézi őket és szívesen ad tanácsokat nekik.

Építészeti szempontból értékes és érdekes, hangulatos és jellegzetesen

veteli” fennmaradását, hisz egyes műemlék épületek restaurálásánál, népi építészetünk egyes értékes objektumainak megőrzésénél, különböző építmények (templomtornyok, műemlék épületek, menedékházak, vadászházak stb.) táji építészeti sajátosságainak megőrzése céljából szintén fazsindelyfedést alkalmaznak. Szépség- és hangulatteremtő hatása miatt alkalmazása egyre inkább terjed. Jó példa erre az Erdélyben felépített ökokastély Alsóporumbákon. A környező táj ihlette, olyannyira, hogy a háztető a hegyek vonalát követi. Csak természetes anyagokból készült, olyan, mint egy élőlény. A „Tündér-völgyi agyagkastélyt” egy román házaspár építette fel két év alatt Erdélyben, Nagyszebentől negyven kilométerre. A leendő hotel kizárólag természetes anyagból, nevéhez híven agyagból, na meg

Ökokastély Alsóporumbákon

szép tetőszerkezetet lehet kialakítani. Szerkezeti szempontból könnyű, meglehetősen csapadékbiztos és meglepően viharálló. A fazsindely jelenlegi ritka előfordulását az időtállósága és a nagy tűzveszélyessége eredményezi. Pedig a mai tetőfedő anyagokkal szemben fel tudja venni a versenyt bizonyos területeken, de az építészeti történelem „megkö-

homokból, szalmából és persze fából készült, amelyhez semmilyen modern lakkot vagy festéket nem használtak. ■

Forrás:

Nagy Attila: Fazsindelyek, InternationalerHolzmart 1995. május.

Fotók:

Héjj Botond